

Dorota Gutfeld

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

gutt@umk.pl

ORCID: 0000-0002-3045-114X

WARSZTAT PRACY POLSKICH TŁUMACZY LITERACKICH AD 2025: WYNIKI BADANIA ANKIETOWEGO

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/RP.2025.011>

Zarys treści: Artykuł omawia warsztat i organizację pracy polskich tłumaczy literatury na podstawie badania ankietowego stanowiącego w dużej mierze kontynuację badań przeprowadzonych przed wybuchem pandemii (Gutfeld 2018, Gutfeld i Linke-Ratuszny 2019), co pozwala na identyfikację trendów w praktyce tłumaczy. Pytania dotyczą sposobu korzystania z komputera, programów do edycji tekstu i poszczególnych ich funkcji, obiegu dokumentów, a także – w poszerzonym stopniu w porównaniu z poprzednią edycją – korzystania z narzędzi CAT, przekładu maszynowego i stosunku do narzędzi AI. Wyniki omówiono pod kątem potencjalnych implikacji dla dydaktyki przekładu literackiego.

Słowa kluczowe: przekład literacki, warsztat pracy tłumacza, badanie ankietowe, użycie AI

Nowe narzędzia w pracy tłumacza literackiego

Zmiany w warsztacie tłumacza – tu rozumianym od strony organizacyjno-technicznej jako sposób organizacji pracy nad przekładem, zakres zadań mu towarzyszących (np. formatowanie i wysyłka plików, współpraca z korektą), wykorzystanie narzędzi i źródeł – związane były dotychczas m.in. z dostępnością komputerów i edytorów tekstu, mailowej,

a następnie synchronicznej łączności internetowej, przeglądarek, wyszukiwarek, specjalistycznego oprogramowania wspomagającego tłumacza i usług tłumaczenia maszynowego (MT). Obecnie, według zestawienia opartego na analizie typowych zadań powierzanych asystentowi AI Microsoft Bing Copilot (Tomlinson et al. 2025), przekład jest obszarem działalności zawodowej, na który dostępność narzędzi AI może mieć największy wpływ.

Raport o aktualnej sytuacji rynku europejskich tłumaczy i dostawców usług tłumaczeniowych (ELIS Research 2024) określa narzędzia AI jako „niewygodny, ale kluczowy temat” („elephant in the room”). Jednak badania stanowiące podstawę raportu ELIS nie zawierały pytań o przekład literacki. Ze względu na ekonomiczny efekt skali zmiany organizacyjne i techniczne zaznaczają się najwcześniej i najmocniej w obszarach, w których wolumen przekładów i ich gospodarcze znaczenie są największe. Choć na rynku pojawiają się takie usługi, jak GlobeScribe.ai, BookTranslator.ai czy Translateabook.com, oferujące autorom niemal natychmiastowy przekład automatyczny książek na pakiety języków, warsztat tłumacza literatury uznawany jest za obszar, w którym zastosowanie AI (utożsamiane przeważnie z MT) nie może mieć tak dalekosiężnych ani spektakularnych skutków jak w przypadku przekładu specjalistycznego (np. David 2025; Ssemugabi 2025). W badaniach nad zmianami w warsztacie tłumacza literackiego i ich skutkami (np. Wang H. 2024; Wang N. 2024; Hadley et al. 2022) poruszane są kwestie jakości przekładu (Torál, Way 2018; Castilho, Resende 2022; Zhang et al. 2025), obciążenia kognitywnego w postędyj (Torál, Way 2018), wpływu korzystania z MT na kreatywność (Castilho, Resende 2022), zmiany w statusie tłumacza (Wang H. 2023) i kwestie etyczne (Bo 2023; Taivalkoski-Shilov 2018). Reakcje organizacji zrzeszających tłumaczy literackich koncentrują się na tych ostatnich zagadnieniach, np. oświadczenia Francuskiego Stowarzyszenia Tłumaczy (SFT 2024) i Europejskiej Rady Stowarzyszeń Tłumaczy Literatury (CEATL 2024a) podnoszą kwestie etyczne i ekonomiczne, m.in. przejrzystość użycia AI (postrzeganego przez pryzmat MT) oraz prawa autorów i tłumaczy do materiałów używanych do szkolenia narzędzi AI.

Do CEATL należy polskie Stowarzyszenie Tłumaczy Literackich i jego członkowie byli zapewne wśród 74 respondentów z Polski, którzy wzięli udział w ankiecie (CEATL 2024b) zbierającej dane o narzędziach AI (przede wszystkim w zakresie użycia MT i postędyj) w przekładzie li-

terackim. Publicznie dostępne wyniki tego szczegółowego badania są jednak zagregowane dla wszystkich uczestników, reprezentujących ponad 30 krajów. W polskim kontekście aktualne opracowania to np. badanie ankietowe poświęcone percepcji narzędzi AI, w którym kilka pytań dotyczy przekładu literackiego (Łukasik 2024), oraz szersze badanie ankietowe na temat użycia MT obejmujące tłumaczy literackich jako jedną z podgrup (Paradowska et al. 2025). Podgrupa ta jednak – zależnie od pytania – liczyła zaledwie od 5 do 7 osób, a w dodatku wykazała największe w badanej populacji zróżnicowanie pod kątem stosunku do MT: od całkowitego odżegnywania się od jego użycia, po użycie częste (Paradowska et al. 2025: 5, 11).

Ankieta, która zostanie omówiona w niniejszym artykule, skupia się na polskich tłumaczach literackich i osadza zjawisko wykorzystania MT oraz szerzej pojętych narzędzi AI w bardziej całościowym obrazie warsztatu tłumacza. Potencjał wpływu tych narzędzi na warsztat tłumacza wynika bowiem z jego zanurzenia w środowisku cyfrowym, obejmującym elektroniczny obieg dokumentów, kontakty online ze współpracownikami czy wykorzystanie cyfrowych źródeł. Integracja narzędzi AI z warsztatem tłumaczy literackich postępuje niezależnie od preferencji użytkowników oprogramowania takiego jak edytory tekstu, programy umożliwiające współpracę online (w tym narzędzia CAT), wreszcie przeglądarki i wyszukiwarki internetowe. W rezultacie tworzy się pewne spektrum wspomagania AI, którego zaledwie jednym biegunem są usługi w rodzaju serwisu ChatGPT, podczas gdy na drugim biegunie mogą znaleźć się: moduł sprawdzania gramatyki w edytorze tekstu korzystający z dużego modelu językowego, wtyczka do przeglądarki pobierająca przekład wskazanego terminu z usługi MT czy funkcja programu CAT przyśpieszająca wprowadzanie tekstu.

Założenia badania ankietowego

Obszerną ankietę, której wyniki omawia niniejszy artykuł, w marcu 2025 roku wypełniło 80 tłumaczy literatury. Stanowi ona kontynuację badań z lat 2016 i 2019 (Gutfeld 2018, Gutfeld i Linke-Ratuszny 2019) dokumentujących model i warunki organizacji pracy polskich tłumaczy literatury: m.in. wykorzystanie komputera oraz źródeł tradycyjnych i cy-

frowych, obieg dokumentów i formy kontaktu z wydawnictwem, a także pracę z edytorem tekstu, przeglądarką internetową i innymi narzędziami. Poniżej przedstawię założenia badania z roku 2025, profil respondenta, główne wyniki ankiety i wnioski płynące z nich dla dydaktyki przekładu literackiego.

Podobnie jak w przypadku poprzednich badań ankieta z 2025 roku skierowana była przede wszystkim do osób zrzeszonych w Stowarzyszeniu Tłumaczy Literackich poprzez bezpośredni kontakt mailowy oraz zamieszczenie linku na forum STL, choć członkostwo nie było formalnym wymaganie i nie można wykluczyć, że wśród respondentów znajdują się osoby spoza tego grona, którym np. przesłano link do badania. We wstępie do ankiety postulowano jedynie, aby uczestnik w ciągu ostatnich 5 lat wykonywał odpłatnie przekłady tekstów literackich w celu publikacji, przy czym przekład literatury nie musiał być głównym źródłem utrzymania, a z kategorii przekładów literackich na potrzeby badania wyłączono tłumaczenia, w których kluczową rolę odgrywa specyfika medium (np. na potrzeby filmu, teatru, lokalizacji, komiksu).

Skierowanie ankiety do członków STL podyktowane było zasięgiem organizacji, która pozwala na dotarcie zarówno do członków zwyczajnych, a zatem tłumaczy ze zweryfikowanym dorobkiem, zasadniczo z przynajmniej trzema opublikowanymi pozycjami, jak i członków kandydatów – z mniejszym dorobkiem, ale planujących taką ścieżkę kariery, o czym świadczy zrzeszenie w stowarzyszeniu, zobowiązujące m.in. do uiszczania składek (STL 2025). Fakt przeprowadzenia ankiety w formie elektronicznej w świetle wyników poprzednich edycji nie powinien w istotny sposób zniekształcić doboru respondentów: nawet osoby, które w poprzednich edycjach deklarowały, że nie używają komputera w trakcie przekładu, korzystały z poczty elektronicznej do przyjmowania i wysyłki zleceń oraz kontaktów ze stowarzyszeniem.

W stosunku do lat 2016 i 2019 rozbudowana została część poświęcona usługom wykorzystującym przetwarzanie języka naturalnego (MT, możliwość dyktowania czy odczytywania tekstu). Dodano część dotyczącą innych usług AI, określonych na potrzeby ankiety „asystentami AI” (z podaniem przykładów konkretnych usług przy pierwszym wystąpieniu tego terminu). Celem wyodrębnienia „asystentów” w ankiecie było poszerzenie tego tematu w stosunku do np. badań CEATL: choć usługi takie jak ChatGPT, Copilot czy Gemini pozwalają wykonywać zadania stricte

przekładowe, mogą być też wykorzystywane do innych celów związanych z pracą tłumacza, np. poszukiwań językowych, kulturowych i faktograficznych czy redakcji tekstu. Natomiast pytania dotyczące obiegu dokumentów, komputera i wykorzystania źródeł sformułowane były w dużej mierze podobnie jak w latach poprzednich. Powtarzalność tematyki i brzmienia miała pozwolić na porównanie wyników z badaniami z lat 2016 i 2019 (liczba respondentów odpowiednio 80 i 178). Z tego względu wyniki podawane są poniżej przeważnie w formie procentowej, natomiast surowe dane (z wyjątkiem umożliwiających identyfikację osób) udostępniono w repozytorium RepOD (Guttfeld 2025).

Ponieważ ankieta dotyczy nawyków tłumaczy i najczęstszych praktyk, respondenci, których praca nad różnymi tekstami i dla różnych zleceńodawców przebiegała odmiennie, proszeni byli o udzielanie odpowiedzi w odniesieniu do pięciu ostatnich zleceń. To pozwala uzyskać bardziej reprezentatywny obraz, ale jednocześnie wprowadza do wyników ankiety pewną latencję: w momencie udzielania odpowiedzi respondenci mogli już wprowadzać do swojego warsztatu zmiany, które w przyszłości radykalnie wpłyną na organizację czy charakter ich pracy, lecz nie stały się jeszcze standardowym sposobem postępowania.

Ankieta obejmowała pytania otwarte i zamknięte, przy czym w związku z zakładaną różnorodnością grupy docelowej w zakresie demografii, typów tekstów literackich i praktyk wydawnictw wszędzie, gdzie było to możliwe, wykorzystywano raczej formułę wielokrotnego niż jednokrotnego wyboru. Ponadto zarówno w pytaniach zamkniętych wielokrotnego wyboru, jak i w przypadku większości pytań jednokrotnego wyboru (poza np. pytaniami o częstotliwość: zawsze/często/rzadko/nigdy) dodano opcję „inne” z polem na własną odpowiedź.

Ponieważ dane zbierano pod kątem zastosowań dydaktycznych, tłumacze byli też proszeni w pytaniach otwartych o dzielenie się – szczególnie istotnymi z punktu widzenia dydaktyki – refleksjami na temat pozajęzykowych, technicznych i społecznych kompetencji przydatnych dla młodych tłumaczy. Wnioski dydaktyczne sformułowane w końcowej części artykułu opierać się będą na dwóch założeniach: po pierwsze, że również w czasach dostępności narzędzi AI warto takie kształcenie prowadzić (z myślą zarówno o kompetencjach uniwersalnych, jak i o rzeczywistej karierze tłumacza literackiego w przypadku niektórych studentów), po drugie zaś, że takie kształcenie powinno się przynajmniej w pewnej części opierać

na symulowaniu w trakcie zajęć warunków pracy tłumacza, co wymaga rozeznania, jak te warunki obecnie wyglądają.

Profil respondenta

Ze względu na fakt, że respondenci są zasadniczo członkami STL ze stosownym dorobkiem przekładowym, są to głównie osoby między 30. a 50. rokiem życia (65%¹) bądź powyżej 50. roku życia (30%), mające zazwyczaj kilkadziesiąt pozycji literackich na koncie (66%), a jednym z języków we wskazanych parach językowych jest domyślnie polski. W odniesieniu do drugiego języka, w stosunku do poprzednich lat obserwuje się nieznaczny spadek udziału osób tłumaczących wyłącznie z języka angielskiego lub na angielski, a nieco większą liczbę tłumaczy obsługujących kilka języków. Niemniej angielski nadal zdecydowanie dominuje: wskazały go 53 osoby, niemiecki – 10, francuski – 9, japoński – 7, hiszpański – 6, włoski – 4, szwedzki – 3, rosyjski – 3, a 11 innych języków – po jednej osobie. 26 osób podaje więcej niż jeden język, z czego w 21 przypadkach wśród nich jest angielski.

Ponad połowa respondentów (51%) deklaruje tłumaczenie więcej niż jednego typu tekstów. Najczęściej przekładana jest literatura głównego nurtu (55%), gatunkowa (48%) i faktu (38%), ale typy tekstów są bardzo zróżnicowane: od poezji, przez esej, po gry paragrafowe. Niektórzy respondenci utrzymują się z przekładu literackiego (34%), ale częściej łączą go z inną pracą stanowiącą główne źródło utrzymania. W tym drugim przypadku najczęściej jest to praca związana z literaturą lub językiem (28%), np. akademicka czy redakcyjna, bądź też zupełnie inny zawód (13%). Łączenie przekładu literackiego z nieliterackim jako głównym źródłem utrzymania zdarza się rzadko (8%; w 2019 – 14%), być może ze względu na postępującą specjalizację tłumaczeń nieliterackich, często wymagających pracy w trybie korporacyjnym, z dostępem do szybko ewoluujących narzędzi, co sprawia, że drogi przekładu literackiego i specjalistycznego w widoczny sposób się rozeszły.

¹ Wartości procentowe są zaokrąglane do pełnych liczb (w przypadku wartości 0,5% – w górę). Przy obliczaniu wartości procentowych uwzględniono braki odpowiedzi i odpowiedzi niejednoznaczne.

Elektroniczne środowisko pracy

Podstawowym narzędziem pracy respondenta jest komputer (100%), raczej przenośny (72%) niż stacjonarny (19%, w 2019 – 24%), ale niejednokrotnie uzupełniony monitorem, stacją dokującą, klawiaturą czy innymi urządzeniami peryferyjnymi. Użycie laptopów nie oznacza szczególnie dużej mobilności: poza domem często tłumaczy 20% respondentów, tylko 2% robi to zawsze, większości (66%) zdarza się to rzadko, a 11% – nigdy. Aż 25% nigdy nie tłumaczy w podróży, 54% robi to rzadko, a tylko 20% – często. Nawet jeśli respondentom zdarza się pracować poza domem albo pracować nad tym samym tekstem na kilku urządzeniach (47% rzadko, choć 41% – nigdy), to praca z zasady odbywa się na własnym sprzęcie – aż 83% nigdy nie tłumaczy na cudzym urządzeniu, 15% robi to rzadko.

U niemal wszystkich respondentów (92%) przekład zazwyczaj powstaje w zainstalowanym lokalnie edytorze tekstu. Pozostałe osoby korzystają na co dzień z edytora w wersji online i/lub narzędzia CAT. Narzędzia CAT mają w przekładzie literackim niewielką, ale stabilną grupę zwolenników (zawsze używa ich 9%); w stosunku do poprzednich lat zmniejszyła się liczba osób używających CAT-ów często lub rzadko, co może odzwierciedlać wyższy próg wejścia w świat tych narzędzi albo przejęcie części ich funkcji przez inne narzędzia. Zwolennicy CAT-ów cenią je przede wszystkim ze względu na narzędzia terminologiczne, pamięć tłumaczeń, funkcje statystyczne oraz organizację i ochronę plików.

Poza narzędziami CAT archiwizacja i ochrona plików to nadal często (choć nieco rzadziej niż poprzednio) wysyłanie ich do siebie mailem (43%) oraz zapis na nośnikach zewnętrznych (41%). Obecnie sposoby te wyprzedził jednak zapis w chmurze dokonywany automatycznie przez narzędzie, w którym pracuje tłumacz (40%), albo wykonywany ręcznie (30%). 39% respondentów polega tylko na jednej metodzie ochrony plików, większość stosuje kilka, w tym również np. tworzenie kopii na tym samym urządzeniu czy zapis na serwerze domowym.

Zmalał odsetek osób, którzy zawsze (41%) lub często (16%) korzystają z wbudowanych w edytor narzędzi sprawdzających poprawność języka. Stosowanie dodatkowych narzędzi tego typu (np. Grammarly) jest rzadkie: nie korzysta z nich w ogóle 53% uczestników badania. Nieco popularniejsze okazują się glosariusze (choć niewiele osób deklaruje, że korzysta

z nich zawsze) i zainstalowane lokalnie słowniki (tu więcej częstotliwości skrajnych). Respondenci prawie wcale nie korzystają z opcji dyktowania ani automatycznego odczytu tekstu. Poza edytorem podstawowym oprogramowaniem jest przeglądarka internetowa, używana w trakcie przekładu literackiego zawsze lub często (odpowiednio 71% i 21%).

Wśród uwag respondentów na temat przydatnych funkcji oprogramowania czy nieoczywistych spraw związanych z jego użyciem, na które warto uczulić młodych tłumaczy, powtarzają się komentarze o funkcji wyszukiwania i zamieniania tekstu, jej możliwościach i ograniczeniach, skrótach klawiaturowych, w tym programowania własnych skrótów i funkcji przycisków myszy, dostępnych konfiguracji, włączania i wyłączania autokorekty, trybie śledzenia zmian, ustawieniach autozapisu i kopii zapasowych oraz formatowaniu tekstu w edytorze. Inne uwagi dotyczą użytecznych wtyczek (pluginów) i programów (na przykład do konwersji formatu bibliografii).

Obieg dokumentów

O ile w poprzednich latach zdarzali się respondenci otrzymujący tekst wyłącznie w formie papierowej, w 2025 było to zjawisko całkowicie marginalne (2%); również otrzymywanie tekstu w dwóch formach, elektronicznej i papierowej, stało się znacznie rzadsze (9%; w 2019 – 24%). Dominują pliki .pdf (w 2019 – 83%, w 2025 – 90%). Inne formaty to .doc(x) i .rtf (8%). Aż 42% respondentów zdarza się – chociaż niezbyt często – że już w trakcie przekładu wydawnictwo dosyła albo podmienia fragmenty tekstu źródłowego.

Nigdy nie drukuje tłumaczenia w celu jego przeczytania przed wysyłką 74% respondentów. Także notatki coraz rzadziej sporządzane są na papierze (19%; w 2019 – 38%), najczęściej (34%) – w oddzielnym pliku lub w pliku z tekstem przekładu (28%), a 19% ankietowanych nie robi notatek. Częste natomiast jest zostawianie sobie i/lub innym oznaczeń i uwag w tekście. Fragmenty wymagające poprawy oznaczane są zwykle kolorem (75%) i opatrywane komentarzami (43%), rzadziej – konkretnym ciągiem znaków, choć większość respondentów stosuje więcej niż jeden system. Kolory i ciągi znaków są zazwyczaj formą kontaktu z samym sobą i znikają z pliku przed jego wysyłką (zwykle pozostawia je tylko 27% tłumaczy), ale plik odsyłany do zleceńodawcy zawiera z reguły (76%) bardziej ofi-

cialne komentarze z uwagami. Plik wraca z wydawnictwa z naniesionymi poprawkami, wymagającymi każdorazowej akceptacji w trybie śledzenia zmian (60%), albo już domyślnie wprowadzonymi do pliku, więc tłumacz, który się nimi zgadza, nie musi nic robić (19%). 15% respondentów najczęściej nie pracuje w trybie śledzenia zmian, tylko otrzymuje plik z komentarzami, na podstawie których samodzielnie poprawia tekst.

Najczęstszym sposobem kontaktu z osobami zaangażowanymi bezpośrednio w przekład (redakcja, korekta) jest wymiana maili z załącznikami (98%); kolejne opcje, również elektroniczne, to wirtualne rozmowy i spotkania (11%) oraz praca we wspólnym pliku online (9%). Rzadszy jest kontakt za pośrednictwem komunikatorów internetowych albo platformy CAT, która organizuje etapy pracy i komunikację. Dwóm osobom zdarzają się rozmowy telefoniczne, a dwie inne w ogóle nie kontaktują się z wydawnictwem. 21% respondentów podało więcej niż jeden sposób komunikacji (w tym z reguły kontakt mailowy). W komentarzach na temat obiegu dokumentów powtarzają się uwagi o rosnącym ostatnio tempie wymiany plików i możliwości szybszych spotkań online, a także – co ważne dla młodych tłumaczy – konieczności czytelnej komunikacji w komentarzach i asertywnej postawy w kontakcie z wydawnictwem i adiustatorami (na przykład żądanie wglądu w poprawki do tekstu).

Z rosnącym tempem prac wydawniczych wiążą się przypadki współtłumaczenia. Choć współpraca z innym tłumaczem nie jest częsta, 45% respondentów miało takie doświadczenia: od weryfikacji przez innego tłumacza czy konsultacji językowej z nim, po podział tekstu na części. Współpraca zazwyczaj dotyczy dłuższych tekstów (15%), zleceń o krótkim terminie realizacji (12%) i serii literackich (12%).

Współpracownicy i źródła

Respondentom zdarza się zasięgać na potrzeby przekładu porady osób, z którymi formalnie nie współpracują: 8% sięga po nią zawsze, 33% często, 55% rzadko, a tylko 5% nigdy. Są to kontakty zawodowe, np. eksperci w jakiejś dziedzinie (70%), członkowie rodziny (65%) i inne osoby dobrze znane osobiście (62%), oraz szerszy krąg znajomych wirtualnych: członkowie grup i forów, z których dany tłumacz korzysta (55%). Zdecydowanie rzadziej zdarza się respondentom zasięgać opinii czy prosić o pomoc

ekspertów znalezionych w sieci czy osoby niezajome na forach o specjalistycznej tematyce (18%), a praktycznie nigdy – szukać pomocy na forach o tematyce ogólnej.

Oprócz kontaktu z ekspertami i zadawania pytań online tłumacze wykorzystują jako źródło informacji internet. Spośród źródeł dostępnych online, które szczególnie usprawniają pracę, respondenci podają przede wszystkim słowniki, w tym bardziej szczegółowo następujące ich typy: jednojęzyczne, frazeologizmów i synonimów, specjalistyczne oraz dwujęzyczne, zwłaszcza oparte na agregowaniu haseł z wielu słowników i/ lub wyszukiwaniu fragmentów istniejących tłumaczeń. Poza słownikami najważniejszym źródłem elektronicznym są: Wikipedia w różnych wersjach językowych (w tym jako wtyczka do przeglądarki) i inne encyklopedie, poradnie językowe online, strony umożliwiające przeszukiwanie tekstów kultury i ich przekładów, biblioteki sieciowe, wreszcie korpusy językowe i fora tłumaczy. Wymieniano też samą wyszukiwarkę Google, używaną w charakterze słownika („termin XXX po polsku”). W tym kontekście po raz pierwszy pojawiają się też pojedyncze bezpośrednie wskazania na usługi MT, w tym dostępne jako wtyczki do przeglądarki, i na asystentów AI (ChatGPT za pośrednictwem hix.ai). Granica między nimi jest płynna, ponieważ np. zapytany o „termin XXX po polsku” Google wyświetla odpowiedź wygenerowaną przez AI, a dopiero pod spodem tradycyjne wyniki wyszukiwania.

Wobec liczby źródeł dostępnych w sieci nie dziwi, że respondent ma zazwyczaj otwartych jednocześnie kilkanaście (51%) albo przynajmniej kilka (40%) okien dokumentów, programów i zakładek przeglądarki, oprócz tego, w którym powstaje przekład. Zaledwie 8% ma zazwyczaj otwarte tylko oryginał i przekład. W tym kontekście wielofunkcyjny asystent AI może być dla niektórych sposobem na zmniejszenie liczby stosowanych jednocześnie narzędzi.

AI w przekładzie literackim

Procent respondentów często korzystających z MT w trakcie przekładu literackiego (6%) pozostał bez zmian, mimo że neuronowe tłumaczenie maszynowe poczyniło od 2019 roku znaczne postępy. W stosunku do roku 2019 wzrósł jednak odsetek respondentów, którzy korzystają z MT rzadko

(z 11% w 2019 do 26%), a zmalał tych, którzy nie korzystają nigdy (64% wobec 73% w roku 2019), choć nadal grupa ta dominuje wśród respondentów. Tłumaczenie maszynowe pojawiało się okazjonalnie w odpowiedziach ankietowanych również w innych kontekstach: pośród szczególnie przydatnych funkcji programu CAT, usług dostępnych online (DeepL, „translator”) i sposobów dostosowania oprogramowania do potrzeb tłumacza (wtyczka DeepL).

Podobnie do odsetka użytkowników MT wygląda odsetek osób, które deklarują, że nigdy nie korzystają z asystentów AI (takich jak ChatGPT) na potrzeby tłumaczenia literackiego (69%), i tych, które robią to rzadko (29%). Pojedyncze osoby zadeklarowały wykorzystywanie asystentów często i zawsze. Są to głównie (20%) narzędzia dostępne bezpłatnie online bez konieczności zakładania konta, w dalszej kolejności (14%) – narzędzia dostępne po bezpłatnej rejestracji, jeszcze rzadziej – narzędzia wbudowane w programy, które tłumacz i tak ma na komputerze (przeglądarka, edytor tekstu, program CAT), lub dostępne w ramach wykorzystywanych już usług. Tylko jedna osoba korzysta ze specjalnie wykupionej subskrypcji.

Narzędzia te są w użyciu właściwie tylko w trakcie samego przekładu literackiego (28%), sporadycznie po przygotowaniu wstępnej wersji przekładu, jednostkowo na etapie przygotowania do przekładu. Fakt ten może sugerować użycie asystentów AI w trybie doraźnym, po napotkaniu konkretnej trudności, w przeciwieństwie do oparcia na pracy z nimi fazy przygotowawczej czy redakcyjnej. Główny cel użycia AI na potrzeby tłumaczenia literackiego to wyjaśnianie specjalistycznych pojęć i zwrotów bądź znajdowanie źródeł z konkretnej dziedziny (23%), sprawdzanie synonimów, kolokacji, etymologii i zasad użycia języka (15%), generowanie pomysłów związanych ze stylem tekstu, rymów oraz gier słownych (14%), a także rozpoznawanie i objaśnianie odniesień kulturowych i intertekstualnych (13%). Pojawiają się też przypadki użycia asystentów AI do tłumaczenia fragmentów tekstu literackiego (8%), poprawiania i przeformułowywania tekstu, np. pod względem czytelności (6%), a także zbierania ogólnych informacji o tekście, autorze i epoce oraz opracowań krytycznych (4%). Wreszcie pojedyncze wskazania dotyczą wykorzystywania AI do podpowiadania tłumaczowi, jak korzystać z innych narzędzi cyfrowych i ich funkcji, oraz do przeszukiwania, streszczenia i porównywania plików, np. posiadanych już źródeł. Warto odnotować, że 25% osób podało więcej niż jedno zastosowanie narzędzi AI i że na pytania o typ wykorzystywanych asystentów

AI odpowiedzi udzieliło 38% respondentów, a więc więcej niż deklaruje ich użycie na potrzeby przekładu literackiego w bezpośrednim pytaniu (33%), co sugeruje, że tłumacze znają te narzędzia, ale niekoniecznie chcą ich używać w tym kontekście (albo się do tego przyznawać).

O ile powierzenie asystentom AI samego przekładu nie wydaje się – według powyższych deklaracji – sprawą częstą, to jednak przykłady typowych poleceń (promptów) wydawanych asystentom podane przez respondentów świadczą również o takim wykorzystaniu narzędzi. Pojawia się tu bowiem czat jako „translator” czy wręcz tłumacz specjalista wykonujący polecenie „przetłumacz z zachowaniem rymów” czy „przeformułuj zdanie”, a więc potencjalnie decydujący o ostatecznym kształcie danego fragmentu przekładu. Przede wszystkim jednak asystent AI to dla respondentów wrażliwszy na kontekst słownik dwujęzyczny (prompty typu „co znaczy wyrażenie XXX”, „co może znaczyć słowo XXX w rozmowie osób... na temat...”), substytut znajomego tłumacza („jak można oddać słowo XXX, jeśli wiadomo, że...”) albo wręcz nauczyciela języka (jeden z promptów: „przetłumacz zdanie w całości oraz w podziale na słowa/frazy, uwzględnij informację o ewentualnych idiomach”). Kolejna grupa poleceń sugeruje wykorzystanie asystenta AI jako substytutu słownika jednojęzycznego albo (zawsze dostępnego i cierpliwego) rodzimego użytkownika języka proszonego o parafrazę lub interpretację oryginału (prompty typu „wyjaśnij znaczenie”). Wreszcie jest to dla respondentów bardziej wszechstronny słownik synonimów („podaj kilkanaście synonimów oraz dalszych wyrazów bliskoznacznych”). Tylko jedno z przykładowych poleceń każe usłudze AI wykroczyć poza funkcje MT lub słownika („Z jakiej książki autora XXX pochodzi cytat?”).

Być może rzadkie stosowanie narzędzi AI do poszukiwań faktograficznych wiąże się z nakładem pracy, jakiego wymaga sprawdzenie takiej informacji, ponieważ konieczność nieufnego traktowania wyników dostarczanych przez asystentów AI jest najważniejszą sprawą (19%), na jaką respondenci uczuliliby młodych tłumaczy. Poza kwestią pozornej poprawności wytworów AI podnoszone są problemy moralne, prawne, związane z jakością przekładu czy konkretnymi typami błędów (np. „konfabulacje, przeinaczanie znaczenia tekstu oryginału (...), spłaszczanie języka (...), tłumaczenie *via* angielski”). Pojawiają się głosy, że tłumacze nie powinni w ogóle korzystać z tych narzędzi (np. „Silniki AI są karmione twórczością, która ma swoich autorów (...) korzystanie z tak nakarmionych robotów

jest dość wątpliwe moralnie”), a zwłaszcza nie powinni tego robić tłumacze młodzi (ponieważ „mózg automatycznie godzi się z zaproponowaną wersją i zamyka sobie ścieżki do bardziej finezyjnych rozwiązań”, a to „podkopywanie własnej kariery – samodzielne pokonywanie pewnych przeszkód jest niezbędne do wypracowania sobie własnego warsztatu”).

Wyniki badania a realia akademickiego kształcenia tłumaczy

Obraz warsztatu tłumacza ma implikacje dla dydaktyki przekładu literackiego w zakresie możliwości symulacji procesu przekładu na potrzeby zajęć, ale też bardziej ogólnego wglądu w potrzeby współczesnego tłumacza. Sami respondenci za szczególnie istotne kompetencje początkujących tłumaczy uznają znajomość słowników i poradni poprawnościowych dostępnych w sieci (79%), umiejętność organizacji pracy nad długim projektem (71%), formułowania zapytań w wyszukiwarce internetowej i odnajdywania informacji w sieci (68%), korzystania z bibliotek i źródeł papierowych (56%), rzadziej – ergonomicznej organizacji pracy na komputerze (32%) i fizycznego stanowiska pracy (31%), znajomość forów, portali i grup dla tłumaczy (31%) oraz zaawansowanych funkcji programów do edycji tekstu (24%). Umiejętność korzystania z asystentów i usług AI znalazła się na ostatnim miejscu (16%) spośród opcji do wyboru, natomiast wśród opcji dodanych spontanicznie przez respondentów pojawiły się kompetencje społeczne, takie jak asertywność czy umiejętność docierania do ekspertów i nawiązywania z nimi kontaktu.

Praca studenta tłumacza na uczelni z zasady nie odzwierciedla w pełni warunków pracy statystycznego respondenta ankiety, który rzadko tłumaczy poza domem i w związku z tym musi liczyć się z koniecznością samodzielnej, długodystansowej organizacji pracy w obliczu dystrakcji. Jeżeli chodzi o sprzęt, przekład na uczelni często odbywa się z wykorzystaniem będącego na wyposażeniu komputera stacjonarnego, podczas gdy typowym narzędziem pracy respondenta jest laptop z wszelkimi osobistymi udogodnieniami (wtyczkami przeglądarki, zakładkami, skrótami klawiaturowymi, dodatkowymi programami), które w warunkach uczelnianych student niekoniecznie może stosować ze względu na nieposiadanie uprawnień i/lub stałego stanowiska pracy. Chociaż korzystania z własnych prze-

nośnych urządzeń uczelnia nie może formalnie od studentów wymagać, problem można do pewnego stopnia obejść za pomocą dłuższych zadań domowych. Niemniej dostosowanie sprzętu i oprogramowania do potrzeb tłumacza pozostaje tematem wartym omówienia.

Pod kątem organizacji pracy nad dłuższym projektem istotna jest podkreślana przez respondentów umiejętność efektywnego przeszukiwania tekstu (np. uwzględniania odmiany, wyróżniania znalezionych fragmentów przy odczycie) i wypracowanie własnego systemu oznaczania w tekście miejsc wymagających uwagi, a także umiejętność obsługi opcji śledzenia i akceptacji bądź odrzucania zmian oraz efektywnej komunikacji z korektorem w komentarzach do pliku. Ponieważ stosunkowo duży odsetek respondentów okazjonalnie współpracuje z innymi tłumaczami, ważna wydaje się też umiejętność pracy i komunikacji z nieznaną osobą online (spotkanie online, ustalanie terminologii, poprawianie błędów). Aby odzwierciedlić warunki pracy tłumacza, obieg dokumentów powinien być cyfrowy, co w kontekście akademickim bywa o tyle niedogodne, że ułatwia korzystanie z narzędzi MT. Użycie realnie napotykanego przez respondentów formatu .pdf oryginałów oznacza czasem konieczność konwersji pliku do formy umożliwiającej kopiowanie tekstu.

Od strony oprogramowania nie zawsze dostępne są edytory tekstu odpowiadające używanym zazwyczaj przez profesjonalistów: studenci na co dzień często mają zapewniony dostęp do wersji sieciowych oprogramowania bądź też korzystają z darmowych odpowiedników działających online. Tymczasem na przykład popularne Google Docs i Word 365, dostępny w ramach działającego online pakietu Microsoft Office 365, różnią się od stacjonarnej wersji edytora MS Word, używanej zwykle przez tłumaczy, pod względem automatycznego zapisu plików w chmurze, okrojonych opcji formatowania, funkcji śledzenia zmian i zatwierdzania poprawek czy niedostępności glosariuszy (których brak w Wordzie 365 i brak dla indywidualnych dokumentów w przypadku Google Docs).

Umiejętność posługiwania się źródłami papierowymi znajduje się nadal wysoko na liście kompetencji wskazywanych jako istotne. Typowanie problemów wymagających konsultacji ze źródłami tradycyjnymi albo ekspertami, a następnie docieranie do nich i pozyskiwanie informacji to również umiejętność, którą warto przeciwiczyć w praktyce. Ponieważ jednak źródła używane na bieżąco są raczej cyfrowe, warto zadbać o ich łatwą dostępność, zwłaszcza często odwiedzanych poradni językowych i słowników (na przy-

kład przez dodanie skrótów czy wtyczek), oraz o umiejętność organizacji pracy z wieloma oknami czy pulpitami bez gubienia wątku poszukiwań. W kontekście doboru źródeł cyfrowych warto ćwiczyć ocenę ich jakości, na przykład poprzez szeregowanie źródeł pod kątem stopnia specjalizacji i wiarygodności. W świetle danych o wykorzystywanych przez respondentów słownikach warto rozróżnić słowniki tradycyjne, redagowane i oparte na agregacji przykładów użycia języka w kontekście. Ponieważ jednym z często wskazywanych źródeł są różnojęzyczne wersje Wikipedii, istotna jest świadomość konwencji stosowanych przez ten serwis (na przykład co do nazw własnych) oraz różnic między poziomem merytorycznym i objętością różnych wersji językowych haseł. Nadal konieczne jest też efektywne formułowanie zapytań w wyszukiwarce, ale również rozróżnianie wyników przeszukiwań i odpowiedzi AI.

Usług MT respondenci używają, jak wynika z deklaracji, sporadycznie, miejscowo, zazwyczaj poza narzędziem CAT, często z poziomu ogólnej wyszukiwarki czy wtyczki w przeglądarce. Wykorzystywane narzędzia AI to darmowe, powszechnie dostępne usługi, których użycie na zajęciach nie nastręcza technicznych ani finansowych problemów. Umożliwia to ćwiczenia – na przykład ranking najbardziej produktywnych zapytań – porównujące ich efektywność w charakterze wrażliwego na kontekst słownika z innymi opcjami: burzą mózgów, wyszukiwarką czy typowym słownikiem. Ponadto narzędzia AI mogą zostać wykorzystane w roli generatora pomysłów, przy zachowaniu zalecanej przez respondentów zasady ograniczonego zaufania.

Literatura

- Bo L., 2023, Ethical issues for literary translation in the Era of artificial intelligence, „Babel” 69:4, s. 529–545.
- Castilho S., N. Resende, 2022, Post-Editese in Literary Translations, „Information” 2022:13, 66, <https://www.mdpi.com/2078-2489/13/2/66> (dostęp: 5.11.2025).
- CEATL, 2024a, Statement on Artificial Intelligence, The European Council of Literary Translators’ Associations, <https://www.ceatl.eu/tools-of-the-trade/statement-on-artificial-intelligence> (dostęp: 5.11.2025).
- CEATL, Working Conditions Working Group, 2024b, AI Survey for individual literary translators, https://www.ceatl.eu/wp-content/uploads/2024/04/CEATL_AI_survey_for_members.pdf (dostęp: 5.11.2025).

- David N.B., 2025, The Future of Translation and Interpretation: Integrating AI with Human Expertise for Optimal Results, „International Journal of Applied Linguistics and Translation” 2:11, <https://www.sciencepg.com/article/10.11648/j.ijalt.20251102.11> (dostęp: 5.11.2025).
- ELIS Research, 2024, ELIS 2024 Survey. Trends, expectations and concerns of the European language industry, <https://elis-survey.org/wp-content/uploads/2024/03/ELIS-2024-Report.pdf> (dostęp: 5.11.2025).
- Gutfeld D., 2018, Tłumacze literaccy: realia i warsztat pracy, „Rocznik Przekładoznawczy” 13, s. 83–97.
- Gutfeld D., 2025, Warsztat tłumaczy literackich – wyniki ankiety 2025, DOI:10.18150/ETNKMT, RepOD (dostęp: 5.11.2025).
- Gutfeld D., M. Linke-Ratuszny, 2019, Warsztat pracy tłumacza literatury: Badanie ankietowe, „Rocznik Przekładoznawczy” 14, s. 193–211.
- Hadley J. L., K. Taivalkoski-Shilov, C. S. C. Teixeira, A. Toral (red.), 2022, Using Technologies for Creative-Text Translation, Londyn: Routledge.
- Łukasik M., 2024, The Future of the Translation Profession in the Era of Artificial Intelligence. „Lublin Studies in Modern Languages and Literature”, 48:3, s. 25–39.
- Paradowska U., J. Sycz-Opon, A. Badziński, 2025, MT Use by professional translators in Poland – survey results, „Perspectives” 1–22, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/0907676X.2025.2502937> (dostęp: 5.11.2025).
- SFT Société française des traducteurs, 2024, Statement on artificial intelligence by the Steering Committee of the Société française des traducteurs, https://www.sft.fr/docs/2024113848_statement-on-ai-sft-2024-version-en.pdf (dostęp: 5.11.2025).
- Sikora I., 2013, Polish translators’ workstation: On the usage and adoption of computer-assisted translation tools with some implications for translators’ training, [w:] „Translator and the Computer”, T. Piotrowski, Ł. Grabowski (red.), Wrocław, s. 11–33.
- Ssemugabi S., 2025, The Role of AI in Modern Language Translation and Its Societal Applications: A Systematic Literature Review [w:] Gerber, A., Maritz, J., Pillay, A.W. (red.) „Artificial Intelligence Research. SACAIR 2024. Communications in Computer and Information Science”, https://doi.org/10.1007/978-3-031-78255-8_23 (dostęp: 5.11.2025).
- STL Stowarzyszenie Tłumaczy Literackich, 2025, Statut Stowarzyszenia Tłumaczy Literackich <https://stl.org.pl/o-nas/statut/> (dostęp: 5.11.2025).
- Taivalkoski-Shilov, K., 2019, Ethical Issues Regarding Machine (-assisted) Translation of Literary Texts, „Perspectives” 27 (5), s. 689–703.

- Tomlinson K., S. Jaffe, W. Wang, S. Counts, S. Suri, 2025, „Working with AI: Measuring the Applicability of Generative AI to Occupations” <https://arxiv.org/abs/2507.07935> (dostęp: 5.11.2025).
- Toral A., A. Way, 2018, What Level of Quality Can Neural Machine Translation Attain on Literary Text? [w:] J. Moorkens et al. (red.), „Translation Quality Assessment, Machine Translation: Technologies and Applications” 1, s. 263–287.
- Wang H., 2023, Defending the last bastion. A sociological approach to the challenged literary translation, „Babel” 69:4, s. 465–482.
- Wang N., 2023, Literary Translation in the Era of Artificial Intelligence: Challenges and Its Future Prospects. „Babel” 69:4, s. 437, <https://doi.org/10.48550/arXiv.2410.18697446>.
- Zhang R., W. Zhao, S. Eger. 2025. How Good Are LLMs for Literary Translation, Really? <https://doi.org/10.48550/arXiv.2410.18697> (dostęp: 5.11.2025).

The working practices of Polish literary translators in 2025: questionnaire results

Summary

Based on a questionnaire completed by 80 Polish literary translators, this paper presents trends in the use of reference materials, hardware and software (including text editors, CAT tools, and AI services), translation workflows, and translators' views on the skills required for literary translation. Some of the changes associated with the introduction of generative AI services based on large language models have already been felt among literary translators, as evidenced by the 2024 questionnaire and by statements issued by CEATL addressing ethical and economic issues, such as transparency in AI use and copyright concerns related to the use of translations as training data. In the Polish context, recent research on new tools in translators' working practices has focused primarily on machine translation (MT) and has only marginally addressed literary translation. This paper broadens that perspective by examining a larger group of literary translators and another aspect of AI tools: the use of generative AI in a literary translator's practice for research and editing support, situating AI tools within the broader context of the translator's digital toolkit. Compared with the results of earlier questionnaires on Polish literary translators' working practices (Guttfeld 2019), the 2025 study shows that the use of AI services among literary translators remains (still) declaratively rare and conservative, mostly replacing dictionaries or native-speaker feedback, and

is accompanied by concerns regarding AI reliability and its potential long-term professional costs. The paper concludes by discussing the pedagogical implications of these findings for academic literary translator training.

Keywords: literary translation, translators' working practices, questionnaire, AI use

